

MAŽOS IR VIDUTINĖS KNYGŲ LEIDYKLOS ŠIUOLAIKINĖJE LIETUVOS KNYGŲ LEIDYBOS STRUKTŪROJE

Remigijus Misiūnas | Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto
Knygotyros ir leidybos tyrimų katedra
Universiteto g. 3, LT-01513 Vilnius, Lietuva
El. paštas remigijus.misiunas@kf.vu.lt

Straipsnis rengtas atsižvelgiant į klaidingus teiginius apie šiandieninę Lietuvos knygų leidybos situaciją, ypač mažų ir vidutinių leidyklų, kurios pasirinktos straipsnio objektu, veiklą. Remiantis negausiais moksliniais tyrimais, žiniasklaidos publikacijomis, įvairiais statistiniais šaltiniais, paties autoriaus knygų leidybos situacijos stebėseną ir bendravimu su leidyklų vadovais, analizuojama mažų ir vidutinių leidyklų veiklos specifika. Straipsnyje mėginama apsibrėžti, kas patenka į Lietuvos mažų ir vidutinių leidyklų sudėtį, ir atlikti jų statistinę analizę įvairiais pjūviais. Taip pat daug dėmesio skiriama tokiems klausimams kaip valstybės paramos vieta šių leidyklų veikloje, mažų ir vidutinių leidyklų išleistų knygų platinimas; analizuojama, ar informacinių technologijų plėtra suteikė naujų galimybių Lietuvos mažų ir vidutinių leidyklų veiklai.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: *leidykla, maža leidykla, vidutinė leidykla, valstybės parama, knygų platinimas, skaitmeninė leidyba.*

ĮVADAS

Kone trys nepriklausomybės dešimtmečiai jau leidžia kalbėti apie Lietuvos knygų leidybos raidą ir išskirti tokius jos etapus: 1990–1993 m.; 1994–1998 m.; 1999–2008 m. ir 2009 m.–iki dabar. Kiekvienas iš šių etapų turėjo tik jam būdingus ypatumus ir padarė vienokią ar kitokią įtaką leidybos nūdienai. Deja, dėl įvairių priežasčių stokojama knygų leidybos Lietuvoje tyrimų, o pasirodę darbai yra fragmentinio pobūdžio arba skirti tam tikros sferos analizei, kaip, pavyzdžiui, prof. Elenos Macevičiūtės, dr. Andriaus Šumino ir dr. Arūno Gudiničiaus tyrimas „Skaitmeninė leidyba Lietuvoje 2014 m.“, pasta-

raįį dešimtmetį „Knygotyroje“ skelbti buvusių Vilniaus universiteto Leidybos bakalauro studijų programos absolventų straipsniai arba kai kurių leidybos praktikų straipsniai, rengti remiantis asmenine patirtimi, kaip, pavyzdžiui, Danutės Zovienės straipsnis „Maža leidykla mažoje šalyje: Artseria atvejis“). Dar per šį laikotarpį profesinių asociacijų – Lietuvos spaustuvininkų ir Lietuvos leidėjų asociacijų (toliau – LLA) – iniciatyva parengtos studijos „Lietuvos leidybos ir spausdinimo pramonės konkurencingumo studija“ (Kaunas, 2007), „Lietuvos spaudos pramonės strategija“ (Vilnius, 2009) ir „Knygų leidybos sektoriaus vystymasis Lietuvoje: apžvalga“ (Vilnius, 2016). Tačiau tik pastaroji studija, rengta UAB „Ekonomikos konsultaciniai tyrimai“, pretenduoja į išsamiausią dabartinės knygų leidybos situacijos analizę, tačiau ji kenčia nuo to, kad, atmetus keletą skaitymo tyrimų, minėtą skaitmeninės leidybos tyrimą, D. Zovienės straipsnį „Maža leidykla mažoje šalyje: Artseria atvejis“ (Knygotyra, 2014, t. 64), A. Gudinavičiaus ir Leidybos bakalauro studijų programos absolventės G. Nagytės straipsnį „Knygynų geografija Lietuvoje 2013 metais“ (Istorija, 2014, nr. 96(4)), iš esmės remiasi spaudos statistikos duomenimis ir daugiausia iš jų daromos išvados.

Knygų leidyba, sujungdama ir verslą, ir kultūrinę veiklą, pasižymi pašaliečiams sunkiai perprantama įvairove. Neretai lengviausiu keliu nueina ir žinia-sklaida: publikuojama nemažai straipsnių apie knygų leidybą, tačiau nereto jų autoriaus supaprastintas leidybos įsivaizdavimas, jos siejimas tik su verslo uždavinių sprendimu formuoja iškreiptą knygų leidybos įvaizdį visuomenėje. Prie to prisideda ir kai kurie leidybos srities atstovai, pavyzdžiui, teko porą kartų girdėti buvusios LLA vykdomosios direktorės A. Dobkevičiūtės skaitytus pranešimus, kurių pagrindu buvo parengta minėta LLA apžvalga¹, kur ji teigė, kad „tikri“ leidėjai yra tik tie, kurie per metus išleidžia 10 ir daugiau knygų, nes tik jie formuoja prekybinį knygų srautą. Paminėta, kad Lietuvos spaudos statistika neišsami; jos rengėjai teigia, kad jie netaiko statistinės apskaitos „ribotos paskirties spaudiniams“, tarp kurių patenka ir kalendoriai, ir spalvinimo knygos, ir pakartotinai perspausdinti moksleivių pratybų sąsiuviniai², t. y. už spaudos statistikos ribų kasmet lieka maždaug 200 knygų.

Visa tai apsunkina ir Lietuvos knygų leidybos vertinimą. Suprantant, kad viename straipsnyje to neįmanoma padaryti, buvo nuspręsta, kad jo objektas bus mažos ir vidutinės knygų leidyklos, o išsikeltas tikslas – nustatyti jų veiklos specifiką šiuolaikinėje Lietuvos knygų leidyboje. Toks tikslas suponuoja kelis uždavinius: 1. Nustatyti, kokios leidyklos patenka į mažų ir vidutinių leidyklų kategoriją, ir atlikti jų statistinę analizę įvairiais pjūviais; 2. Išanalizuoti mažų ir vidutinių leidyklų santykį su valstybe; 3. Išanalizuoti knygų platinimo situa-

cijos įtaką mažų ir vidutinių leidyklų veiklai; 4. Išaiškinti, ar IT plėtra suteikia naujų galimybių mažų ir vidutinių leidyklų veiklai.

Rašant šį straipsnį taikyti analizės ir sintezės metodai, taip pat statistinės analizės metodas, kuriuo, remiantis Lietuvos spaudos statistikos duomenimis, taip pat duomenimis iš įvairių internetinių puslapių (www.rekvizitai.vz.lt, www.1551.lt ir kt.), kur pateikiama informacija apie leidybos įmones (juridinis statusas, vadovų pavardės, darbuotojų skaičius, apyvarta ir kt.), vertinami kiekybiniai knygų leidyklų veiklos rodikliai. Siekiant kompensuoti knygų leidybos Lietuvoje tyrimų stoką remtasi tradicinės ir skaitmeninės žiniasklaidos publikacijomis, Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto Leidybos bakalauro programos absolventės Rugilės Zažeckaitės baigiamuoju darbu „Valstybės parama leidybai: Lietuvos kultūros tarybos atvejis (2014–2017)“, paties autoriaus leidybos situacijos Lietuvoje stebėsenai ir pokalbiais su leidėjais (Arturu Mickevičiumi, Sigitu Laduku, Giedre Šoriene, Rita Kubiliene ir kt., deja, paprastai jie kelia sąlygą, kad jų pavardės nebūtų skelbiamos, tad straipsnyje pateikiama anoniminė jų nuomonė).

LIETUVOS MAŽŲ IR VIDUTINIŲ LEIDYKLŲ RATAS

Išsikėlus anksčiau įvardytą tikslą, pirmiausia reikia apsisibrėžti, kokios leidyklos turimos omenyje. Remiantis viena iš leidyklų klasifikacijų galima teigti, kad šalia knygų leidyklų rinkos sąlygomis veikia ir leidyklos, kurios kartu su knygomis leidžia laikraščius, žurnalus, reklaminius leidinius, taip pat ir leidyklos, be leidybos, užsiimančios ir kita veikla, kuri gali būti tolima nuo knygų leidybos³. Buvo nutarta orientuotis į įmones, įvardijančias save kaip „leidyklą“, ir, atsižvelgiant į jų leidybinę veiklą, buvo išskirtos leidyklos, pagrindinį dėmesį skiriančios knygų leidybai.

Be to, pasirinkus kaip atrankos kriterijų ir įmonių juridinį statusą, buvo atmestos leidyklos – institucijų padaliniai, kurios paprastai teikia savo įmonei leidybos paslaugas (universitetų, institutų ir kitos leidyklos).

Tokiu būdu buvo sudarytas kiek daugiau nei šimto leidyklų, kurios, nepaisant jų požiūrio į kultūrinę leidybos pusę, yra priverstos skirti daug dėmesio komercijai, sąrašas. Bendra jų metinė produkcija 2017 m. sudarė apie 2 200 knygų

1 Paskutinį kartą – Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje vykusioje konferencijoje-diskusijoje leidėjams ir bibliotekininkams „Biblioteka – leidėjui, leidėjas – bibliotekai“, 2018 m. gegužės 22 d.

2 *Lietuvos spaudos statistika 2016*. Vilnius, 2017, p. 6.

3 *Knygotyra: vadovėlis*. Vilnius, 2006, p. 93–94.

(iš bendro išleistos 3 191 knygos skaičiaus, t. y. beveik 69 proc.). Tokie skaičiai leidžia teigti, kad leidyklų produkcija sudaro pasiūlos knygų prekybai pagrindą.

Leidyklos, kaip ir bet kokios kitos verslo įmonės, visame pasaulyje skirstomos į mažas, vidutines ir dideles. Jeigu taikytume kriterijų, kad mažos leidyklos – tai leidyklos, per metus išleidžiančios iki 10 knygų⁴, turėtume dvi grupes: į pirmąją (išleidžiančių iki 10 knygų) patektų 58 leidyklos, o į antrąją (išleidžiančių daugiau nei 10 knygų) patektų 42 leidyklos.

Žvelgiant į pirmosios grupės leidyklų sąrašą ir turint omenyje tą jų „netikrumą“ bei statistinės situacijos greitą kaitą, reikia pastebėti, kad joje yra ne viena daug metų veikianti ir gerai žinoma leidykla, pavyzdžiui, „Charibdė“ (2017 m. išleido 3 knygas), „Dominicus Litanus“ (8), „Margi raštai“ (5), „Mintis“ (3), R. Paknio leidykla (2), „Presvika“ (5) ir kt., o pagal 2017 m. rezultatus šiaip ne taip 10 knygų ribą pagaliau įveikė tokios leidyklos kaip „Apostrofa“ (12; 2016 m. buvo išleidusi 3), „Aukso žuvys“ (10; 2016 m. – 1). Tai dar kartą patvirtina, koks nieko vertas toks skirstymas.

Analizuojant antrąją leidyklų grupę, reikia ją skirti į dvi dalis: vidutinės ir didelės leidyklos. Ko gero, kol masteliu imame išleistų knygų skaičių (atmesdami bendrą išleistų knygų tiražą, apyvartą ir kitus rodiklius), sąlyginė riba Lietuvoje, kaip rodo asmeninė patirtis ir konsultacijos su leidėjais, galėtų būti 50 knygų. Tokiu atveju vidutinių leidyklų sąrašas apimtų 34 leidyklas, o didelių – aštuonias: „Alma littera“ (2017 m. išleido 375 knygas), „Šviesa“ (214), „Obuolys“ (101), „Baltos lankos“ (sumuojant „Baltų lankų“ ir „Baltų lankų vadovėlių“ rezultatus – 96), „Svajonių knygos“ (92), „Tyto alba“ (85), „Nieko rimto“ (79) ir „Jotema“ (48, išimtis padaryta todėl, kad vidutinis vienos jos knygos tiražas buvo 2 000 egz.).

Nors rasti duomenų pavyko ne apie visas leidyklas, vis dėlto pravartu būtų pažvelgti į jas ir iš finansinio taško, remiantis apibendrintais iš internetinių puslapių surinktais duomenimis (žr. 1 lentelę).

Taigi, kaip matome, didelėms leidykloms minimali riba turėtų būti bent jau milijonas eurų, bet pora leidyklų ją vos pasiekia, o viena – ne, nors, pagal

1 LENTELĖ. Lietuvos leidyklų veiklos finansiniai ir kiekybiniai rodikliai

	Apyvarta, Eur	Leidykla ir išleistų knygų skaičius (2017 m.)
Didelės leidyklos	5–10 mln.	„Alma littera“ (375)
	3–5 mln.	„Šviesa“ (214)
	1–2 mln.	„Tyto alba“ (85)
	0,5–1 mln.	„Nieko rimto“ (79), „Jotema“ (48)
	300 000–500 000	„Svajonių knygos“ (92)

	Apyvarta, Eur	Leidykla ir išleistų knygų skaičius (2017 m.)
Vidutinės leidyklos	1–2 mln.	„Egmond Lietuva“ (16)
	1–2 mln.	„Briedis“ (32)
	0,5–1 mln.	„Terra Publica“ (21), TEV (19), „Trys nykštukai“ (11), „Vitae Litera“ (23)
	300 000–500 000	„Vaga“ (34), „Aktėja“ (15), LRSL (46), MELI (15), Valdo leidykla (Ukmergė, 20), „Katalikų pasaulis“ (14)
	200 000–300 000	„Eugrimas“ (16), „Sofoklis“ (26), „Vaiga“ (11), „Versus Aureus“ (15), „Kitos knygos“ (30), „Naujoji rosma“ (14), „Piko valanda“ (Marijampolė, 11)
	100 000–200 000	„Didakta“ (15)
	30 000–50 000	„Apostrofa“ (12), „Gairės“ (12)
	10 000–20 000	„Žuvedra“ (12)
	5 000–10 000	„Naujasis lankas“ (63 – 2013 m.)
Mažos leidyklos	0,5–1 mln.	„Presvika“ (5)
	300 000–500 000	„Amalkeros leidyba“ (Panevėžys, 5)
	200 000–300 000	„Kriventa“ (9), „Žara“ (5)
	100 000–200 000	„Artuma“ (6), „Magnificat leidiniai“ (Zarasų r., 1), „Margi raštai“ (5)
	50 000–100 000	„Dominicus Lituanus“ (8), „Garnelis“ (4), „Gelmės“ (7), „Kamonada“ (2), „Lapas“ (2), „Tikra knyga“ (3), „Versmės“ (9)
	30 000–50 000	„Baltoji arka“ (1), „Charibė“ (2), „Ducata“ (1), „Magilė“ (1), „Right Thing“ (1), „Tiamatra“ (1), „Ugda“ (1), „Vox Altera“ (2)
	20 000–30 000	„Kalendorius“ (2), „Keliautojo žinynas“ (1), „Libris Memelensis“ (2), „Mintis“ (7)
	10 000–20 000	„Algarvė“ (3), „Amžinoji uola“ (1), „Bonus animus“ (1), „Fort Smart“ (2), „Kauko laiptai“ (4), „Mažoji raidė“ (2), „Mileda“ (1)

LENTELĖ PARENGTA remiantis Lietuvos spaudos statistikos duomenimis, taip pat duomenimis iš internetinių informacijos šaltinių.

2017 m. leidybinius duomenis, yra trečia pagal išleistų knygų skaičių. Vidutinėms leidykloms geras pasiekimas būtų 300 000–500 000 Eur apyvarta, bet dvi leidyklos pagal finansinius rodiklius konkuruoja su trečia didžiausia pagal

4 Toks 10 knygų kriterijus taikomas ir analizuojant kitų šalių leidybos rodiklius (žr.: ZOVİENĖ,

Danutė. Maža leidykla mažoje šalyje: *Artseria* atvejis. *Knygotyra*, 2014, t. 64, p. 116–148).

leidybinius duomenis leidykla, nors gerokai atsilieka išleistų knygų skaičiumi, o dar keturios – su ketvirta ir penkta didžiausiomis leidyklomis.

Šešios vidutinės leidyklos savo 300 000–500 000 Eur apyvarta prilygs-ta vienai iš didžiųjų leidyklų. Net septynių leidyklų apyvarta yra 200 000–300 000 Eur; tai, ko gero, būtų tipinė vidutinės leidyklos apyvarta.

Tarp mažųjų leidyklų tokią apyvartą turi dvi įmonės, bet vienos jų apyvarta du–tris kartus didesnė, o kitos – dukart. Tarp mažųjų leidyklų yra tokių, kurių apyvarta svyruoja nuo 100 000 iki 300 000 Eur, tačiau daugumos jų finansiniai rodikliai yra 50 000–100 000, 30 000–50 000 ir 10 000–20 000 Eur.

Pateikti skaičiai kelia ne vieną klausimą apie kai kurių leidyklų veiklą, pavyzdžiui, kaip 5 knygas išleidžiančios „Amalkeros leidybos“ apyvarta gali svyruoti nuo 300 000 iki 500 000 Eur, tačiau kai ką paaiškina tai, jog interneto šaltiniuose nurodoma, kad leidykla verčiasi ir kita veikla. Tokia yra ne viena leidykla, tad sunku nustatyti, kokią jų apyvartos dalį sudaro būtent su knygų leidyba susijusios lėšos, tai galėtų būti atskiro tyrimo objektas. Kol kas galima pasakyti, kad pateikti skaičiai rodo, jog šių leidyklų veiklos sąlygos yra nevienodos ir jų konkurencija nėra lygiavertė. Toliau mėginant gilintis į situaciją, pravartu žvilgtelėti, kaip ją vertina kiti.

Tarkim, LLA atliktame tyrime įvardijami tokie pagrindiniai iššūkiai, su kuriais „jau dabar susiduria Lietuvos leidėjai ir kurių poveikis knygų rinkai toliau tik stiprės“:

- *Demografinės tendencijos* – mažėja potencialių skaitytojų. Lietuva – maža rinka, ir leidybos verslas čia nėra labai pelningas ar perspektyvus. Knygų leidybos produkcija yra orientuota į mažėjančią vietos rinką, o galimybių ją išplėsti dėl kalbos apribojimo nėra. Remiantis demografiniais duomenimis ir prognoze iki 2030 m., teigiama, kad, traukiantis potencialių skaitytojų bazei, leidybos apimtys neišvengiamai mažės.
- *Šiuolaikinio gyvenimo būdo pokyčiai* – knygos konkuruoja su kitomis medijomis. Teigiama, kad dalies žmonių, ypač turinčių silpnesnę knygų skaitymo poreikį ir įpročius, gyvenimoje skaitymas pakeičiamas greičiau ir patogiau „vartojama“ audiovizualine informacija ir kad tolesnė technologijų skvarba didins konkurenciją dėl skaitytojo dėmesio, taigi yra reali grėsmė, kad nesii-mant priemonių knygų skaitymo intensyvumas toliau mažės.
- *Prekyba internete*. Remiantis statistiniais duomenimis teigiama, kad knygų pardavėjai susidurs su iššūkiu pasiekti vartotojus įvairiais prekybos kana-lais. Prekybininkai, nesugebantys prisitaikyti prie besikeičiančių vartotojų įpročių, bus priversti mažinti pardavimo apimtį, taigi leidėjams kyla grės-mė netekti esamų pardavimo kanalų.

- *Teisinė aplinka* – nepakankama intelektualinės nuosavybės apsauga, kuri Lietuvoje stabdo skaitmeninių knygų rinkos plėtrą ir sektoriaus prisitaikymą prie naujų sąlygų.
- *Pajamų ir išlaidų žirkklės*. Auditorijos persikėlimas į internetą susijęs su nemokamos informacijos kultūros plėtra. Todėl kyla grėsmė, kad leidėjų pelnui spaudimą darys dvi priešingos tendencijos: iš vienos pusės, mažėjant leidybos apimtims ir tiražams, didės knygos gamybos savikaina (jau dabar vyrauja nuomonė, kad knygos Lietuvoje brangios), o iš kitos pusės – nemokamo / pigaus turinio prieinamumas kitose medijose didins skaitytojų jautrumą knygų kainai. Poreikis optimizuoti išlaidas skatins rinkos koncentraciją.⁵

Prieš maždaug ketvertą metų mažos leidyklos direktorė Danutė Zoviene įvardijo tokias problemas:

- 1) leidybos įstatymo nebuvimas;
- 2) nepakankama valstybės parama leidybai;
- 3) sumažėjusi žmonių perkamoji galia;
- 4) didėjanti emigracija;
- 5) monopolizuota knygų platinimo rinka⁶.

Kaip matome, kai kas sutampa, kai kas ne, ir tai lemia požiūrio taškas, ypač kai statistikos duomenys interpretuojami laikantis nuomonės, kad visų leidėjų tikslas – ne tik išleisti knygą, bet ir ją realizuoti rinkoje ir išgyventi iš šios veiklos.

Jeigu sutarsime, kad, atsižvelgiant į įvairius kriterijus (pavyzdžiui, tiražo dydį), 1/3 metinės leidybinės produkcijos Lietuvoje nėra skirta komerciniam platinimui, vis dėlto likęs skaičius (apie 2 000 knygų) pakankamas, kad būtų galima iškelti hipotezę: Lietuvos knygų rinkoje egzistuoja perprodukcija.

Perprodukcijos ištakos – XX a. paskutinio dešimtmečio vidurys, kai leidėjai suprato, kad lengviau parduoti penkias knygas, išleistas 2 000 egz. tiražu, nei vieną, išleistą 10 000 egz. tiražu. Ir jeigu vien tik leidyklos per metus išleidžia daugiau kaip 2 000 knygų, tai per dieną į prekybą patenka penkios–šešios... Ir taip metai iš metų, trumpėjant knygos kaip naujienos fazei ir stengiantis kuo greičiau „padaryti“ pinigų didinant naujų pavadinimų skaičių. Savo laiku su

⁵ *Knygų leidybos sektoriaus vystymasis Lietuvoje*: apžvalga. Vilnius, 2017, p. 31.

⁶ ZOVIENĖ, Danutė. Maža leidykla mažoje šalyje: *Arterija* atvejis. *Knygotyra*, 2014, t. 64, p. 120.

⁷ Rinkos stebėseną ir konsultacijas su leidėjais leidžia tvirtinti, kad jeigu knyga išleidžiama

mažesniu nei 300 egz. tiražu, tai ji labai retai būna skirta komerciniam platinimui. Knygos, išleistos tiražu iki 500 egz., jeigu platinamos komerciniais kanalais, tai tik panaudojant dalį jų. Norint platininti knygą daugelyje pardavimo vietų, būtinas ne mažesnis nei 800 egz. tiražas.

tokia problema susidūrę prancūzų leidėjai susitarė ir dukart sumažino išleidžiamų knygų skaičių, tuomet ėmė augti tiražai ir mažėti kainos, nes sumažėjo leidybos išlaidos⁸.

Lietuvoje tai sunkiai įsivaizduojama. Perprodukcijos chaose sunkiausia leidykloms, besiorientuojančioms į leidybą kaip kultūrinę veiklą, tuo labiau kad vėlgi neturime tyrimų ir supratimo, ar nesame tokioje pat situacijoje kaip XX a. 4-ojo dešimtmečio Lietuvos leidėjai, kalbėję apie knygynus užvertusią geltonąją literatūrą ir jos grėsmę kultūrai⁹.

Lietuvos leidėjai supranta, kad demografinės problemos – tai rinkos duotybė; mažos rinkos iššūkiai leidybai visada yra ir bus sunkesni nei didesnėse šalyse, nesvarbu, kaip kistų demografinė situacija, ir tai verčia pripažinti, kad svarbiausia leidybos problema yra santykiai su valstybe, o labiausiai – jos parama leidybai.

VALSTYBĖS PARAMA LEIDYBAI

Valstybės parama leidybai labiausiai priklauso nuo valstybės kultūros politikos, tačiau Lietuvos nepriklausomybės metais ši patyrė ne vieną knygų leidybai nepalankią transformaciją. Tarkim, 2001 m. Vyriausybės patvirtintų Lietuvos kultūros politikos nuostatų ketvirtame skyriuje „Kūrybinės veiklos ir meno įvairovės skatinimas“ buvo nurodyta, kad vienas kultūros ir meno industrijos uždavinių – vertingų kultūrai leidinių leidyba ir palankios mokesčių politikos taikymas, tačiau 2011 m. priimtose Lietuvos kultūros politikos kaitos gairėse leidyba jau traktuota kaip įvairių kultūrinių industrijų dalis¹⁰. Valstybė neišgrynino savo požiūrio į knygų leidybą, nors išlaikė jai skiriamų lėšų valdymą ir kontrolę. Tai iš esmės ir yra valstybinis kultūros politikos modelis, kur nėra skirtumo tarp leidyklų, siekiančių komercinių ar kultūrinių tikslų, ir kitų leidėjų bei jų statuso (privataus ar valstybinio). Ypač neigiamos tokios situacijos pasekmės pasijusdavo per ekonominius sunkmečius, tad dėta daug vilčių, kad šias problemas išspręs 2013 m. įsteigta Lietuvos kultūros taryba (toliau – KT), kuriai buvo pavesta užsiimti kultūros rėmimu.

Deja, vos po penkerių jos veiklos metų daug leidėjų su nostalgija ėmė prisiminti laikus, kai paramą leidybai skirstė Kultūros ministerija (nors ir jai būdavo priekaištų). Iš bendravimo su leidėjais akivaizdu, kad tuo metu ir galimybės, ir tikimybė gauti paramą buvo didesnės, be to, ją buvo galima panaudoti „dukart“. Leidyklos naudodavosi tuo, kad didmeninė knygų prekybos įmonė „Mūsų knyga“ pirkdavo pusę išleistos knygos tiražo, o likusiais egzemplioriais prekiaudavo komiso pagrindais. Parduota tiražo dalis kompensuodavo leidyklos išlaidas, o

kitąsyk, stokojant apyvartinių lėšų, komercinių knygų leidybai buvo naudojamos iš Kultūros ministerijos gautos lėšos. Iš „Mūsų knygos“ atgautos lėšos buvo naudojamos paramą gavusių knygų leidybai. Bankrutavus „Mūsų knygai“, atvejai, kai didmenininkai pirkdavo dalį tiražo, tapo reta išimtimi, leidyklos paramos lėšas naudodavo tik pagal paskirtį, paremtiems projektams skirdavo pajamų iš komercinių knygų pardavimo.

Deja, atsiradus KT, finansuotų projektų sąmatose labai sumenko paramos dalis ir labai išaugo leidėjų indėlis. Tai ėmė nešti nuostolių leidykloms, anot leidėjų, kitąsyk verčiau atsisakyti finansavimo, nes investavus savo lėšas nebebūdavo vilties jas susigrąžinti, o nuostolius tik iki tam tikros ribos gali kompensuoti dvasinis pasitenkinimas iš kultūriškai aktualios knygos išleidimo. Ateina momentas, kai į leidybą kaip į kultūrinę veiklą besiorientavęs leidėjas ima permąstyti veiklos prioritetus, o tai pirmiausia atsiliepia jo leidybiniam repertuarui.

Įvertinti KT paramą leidybai padeda R. Zažeckaitės atliktas tyrimas, kuris liudija, kad bėgant metams remtų leidybinių projektų skaičius mažėjo, nors augo ir bendra jiems, ir vidutinė vienam projektui skirtų lėšų suma (žr. 2 lentelę).

2 LENTELĖ. Lietuvos kultūros tarybos remti leidybiniai projektai ir jiems skirtos lėšos

Metai	Remtų projektų skaičius	Bendra jiems skirta suma, Eur	Vidutinė vienam projektui skirta suma, Eur
2014	265	790 150	2 981
2015	182	771 200	4 237
2016	184	851 780	4 629
2017	163	839 000	5 147

PARENGTA PAGAL: ZAŽECKAITĖ, Rugilė. *Valstybės parama leidybai: Lietuvos kultūros tarybos atvejis (2014–2017)*: bakalauro darbas. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2018.

Realī situacija atsiskleidžia atidžiau paanalizavus duomenis (žr. 3 lentelę). Būtina atsižvelgti į tai, kad leidybiniai projektai yra pasklidę ne po vieną KT remiamą sritį ir kad didžioji dalis knygų leidyklų orientuojasi į literatūros ir leidybos sričių paramą. 3 lentelėje informacija pateikta pamečiui ir išskiriant

8 OLDI, Henri Lajon. *Chetyrie vsadnika apokalipsisa. Krizis fantasticheskogo knigoizdaniya*. Prieiga per internetą: <<https://www.mirf.ru/book/chetyre-vsadnika-apokalipsisa-krizis-fantasticheskogo-knigoizdaniya>>.

9 RADAUSKAS, P. Knygų leidimas ir mokesčiai. *Rytas*, 1931, gegužės 5.

10 ZOVĪENĖ, Danutė. Maža leidykla mažoje šalyje: *Arteria* atvejis. *Knygotyra*, 2014, t. 64, p. 121–122.

tris sritis, kur leidybiniai projektai buvo geriausiai finansuojami, bei nurodant, kurią vietą užėmė leidybos ir literatūros projektų finansavimas.

3 LENTELE. Lietuvos kultūros tarybos geriausiai finansuoti leidybiniai projektai

Metai	Paramos sritis	Paremtų leidybinių projektų skaičius	Bendra skirta lėšų suma, Eur	Vidutiniškai vienam projektui skirta suma, Eur
2014	Fotografija	9	74 310	8 256
	Dailė	15	66 900	4 460
	Kultūros paveldas	22	40	4 303
	<...> 5. Literatūra ir leidyba	183	515 000	2 818
2015	Architektūra	5	38 700	7 740
	Fotografija	8	51 900	6 487
	Kultūros paveldas	19	140 700	7 405
	<...> 11. Literatūra ir leidyba	106	350 000	3 302
2016	Fotografija	7	63 500	9 071
	Dailė	10	79 000	7 900
	Kino sklaida	1	7 000	7 000
	<...> 11. Literatūra ir leidyba	134	543 581	4 056
2017	Kultūros paveldas	1	10 000	10 000
	Fotografija	8	72 100	9 012
	Architektūra	5	44 200	8 840
	<...> 10. Literatūra ir leidyba	92	412 300	4 481

PARENGTA PAGAL: ZAŽECKAITĖ, Rugilė. *Valstybės parama leidybai: Lietuvos kultūros tarybos atvejis (2014–2017)*: bakalauro darbas. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2018.

Kaip matome, pirmieji trejetai – specifiški, sunkiai prieinami knygų leidėjams. Be to, kaip asmeniniuose pokalbiuose teigia leidėjai, gerokai išaugo finansavimo negaunančių projektų skaičius, nepaisant to, kad nemaža dalis teikiamų projektų vertinimo metu surenka pakankamą balų skaičių, kuris teoriškai leidžia pretenduoti į paramą. Kaip parodė R. Zažekaitės tyrimas, pasitaiko atvejų, kai knygomis virtę KT nefinansuoti projektai sulaukia gerų įvertinimų, pavyzdžiui, leidyklos „Tikra knyga“ knyga „Laimė yra lapė“ 2016 metais gavo gražiausios knygos diplomą ir premiją už gražiausią metų knygą, o 2017 metais

ji Lietuvoje išrinkta metų vaikų knyga ir gavo Bolonijos vaikų knygų mugės, Nami (Pietų Korėja) ir Šaržos (JAE) iliustratorių parodos diplomus¹¹.

R. Zažekaitės tyrimas patvirtina ne kartą iš leidėjų girdėtą teiginį, kad jie žiūri į dalyvavimą KT konkursuose kaip į loteriją, nors kai kurie stengiasi pateisinti KT. Pavyzdžiui, leidyklos „Nieko rimto“ direktorius teigia, kad dėl tarybos siekio finansuoti kuo įvairesnius kūrinis finansavimo procesas tampa loterija, tad ne visada pasiseka gauti paramą visiems norintiems¹². Kitąsyk leidėjai prisipažįsta dalyvaują konkursuose net be vilties gauti paramą, vadovaudamiesi loterijos principu: negali sakyti, kad nieko nelaimėjai, jeigu nedalyvauji.

Dar viena KT veiklos problema – dalies paraiškų atmetimas registracijos metu. Tai motyvuojama leidėjų neatidumu jas užpildant, tačiau kitąsyk matomos ir KT klaidos tikrinant bei atmetant paraiškas. Be to, nors KT teigia sekti Lietuvos mokslo tarybos pavyzdžiu, tačiau teikiantys paraiškas Kultūros tarybai neturi galimybės pamatyti pirminius atsiliepimus ir pataisyti klaidas, kaip būna LMT konkursuose. Kelia abejonių ir tam tikras finansinis KT „barjeras“ – reikalaujama, kad leidinio sąmata būtų ne mažesnė nei 2 500 Eur, o tai sudaro keblumą leidėjams, planuojantiems leisti nedidelės apimties knygas (pavyzdžiui, poezijos).

Paanalizavus KT remtų projektų sąrašus, matyti, kad yra leidyklų, kurių projektai nė karto negavo paramos per KT veiklos metus, yra ir tokių, kurių paremtų projektų procentas nuo visų paraiškų nesiekia ir 10 proc., taip pat ir tokių, kurių paremtų projektų procentas sudaro 95 proc. (pavyzdžiui, leidykla „Apostrofa“, bet ir jos direktorė skundžiasi kartais per mažomis skirtomis sumomis)¹³.

Kaip rodo bendravimas su leidėjais ir R. Zažekaitės tyrimas, nemažai leidyklų vadovų netiki deklaruojamu KT veiklos demokratiškumu ir finansiniu skaidrumu; jų manymu, ekspertų pavardžių neatskleidimas, kad jų nepaveiktų išorinis spaudimas – tiesiausias kelias į korupciją. Leidėjai net teigia, kad egzistuoja speciali įmonė, už tam tikrą, nuo finansavimui skirtos sumos priklausančią užmokestį galinti parašyti tikrai sėkmės sulauksiančią paraišką, nes, girdi, ji pati ir kūrė konkurso taisykles¹⁴.

Leidėjai prastai atsiliepia apie paraiškų vertinimo sistemą; jų teigimu, trūksta objektyvumo dalyvių atžvilgiu (pasitaiko atveju, kai didesnės leidyklos projektas gauna daug didesnes sumas nei tokių pat parametrų mažesnės leidyklos

11 ZAŽECKAITĖ, Rugilė. *Valstybės parama leidybai: Lietuvos kultūros tarybos atvejais (2014–2017)*: bakalauro darbas. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2018, l. 37.

12 Ten pat, l. 38.

13 Ten pat.

14 Ten pat.

knyga). Manoma, kad yra leidyklų, kurioms „reikia“ skirti finansavimą, nepaisant meninės projekto vertės. Pasigendama didesnio dėmesio lietuvių autorių kūrybai; tai būtų galima pasiekti mažinant vertimų finansavimą (kita vertus, literatūros ekspertai akcentuoja kaip tik menką dėmesį kokybiškos literatūros vertimams¹⁵, tačiau norint išsiaiškinti to priežastis būtina atlikti išsamesnį tyrimą). Leidėjai pageidauja, kad KT teiktų ataskaitas, paaiškinančias, kodėl projektai negavo finansavimo. Tuomet nereikėtų prašinėti asmeniškai, kitąsyk taip ir nesulaukiant atsakymo. Gal tada būtų mažiau klausimų dėl paramos skyrimo, pavyzdžiui, paskutiniame, 2018 m. pavasario konkurse didžiausią paramą – 10 000 Eur – gavo projektas, skirtas C. G. Jungo biografijos vertimui į lietuvių kalbą ir jos išleidimui, nors neparemta tokių autorių kaip V. Martinkus, V. Daujotytė, L. Gutauskas ir kt. knygų leidyba¹⁶.

R. Zažekaitės tyrimas parodė, jog kai kurie leidėjai pasisako, kad leidybiniams projektams būtų taikomas dviejų pakopų rėmimas, t. y. leidykla pateiktų KT leidybos planą, iš kurio būtų atrinkti leidiniai, patenkantys į kitą etapą, o toliau būtų prašoma išlaidas detalizuojančių sąmatų tik atrinktiems leidiniams¹⁷. Vis dėlto toks siūlymas gali būti koreguojamas, atsižvelgiant į kai kuriose šalyse taikomą schemą, kai leidėjai pateikia savo „leidybinį portfelį“ ir komisija, jį įvertinusi, skiria tam tikrą finansavimą, o leidėjas turi teisę panaudoti gautas lėšas savo nuožiūra „portfelyje“ esančių knygų leidybai.

Yra ir daugiau problemų, susijusių su KT veikla, pavyzdžiui, privatiems leidėjams tenka konkuruoti su valstybinėmis institucijomis, kitąsyk tokiomis, kurios net neplatina išleistų knygų komerciniais kanalais. Tačiau jų analizė nepakeis bendros nuostatos, kad KT parama toli gražu netenkina knygų leidėjų.

Kalbant apie kitus paramos šaltinius ir su jais susijusius diskriminacinius momentus galima paminėti, kad, pavyzdžiui, privačioms leidykloms neprieinama LMT parama. Ji teikiama tik institucijoms, kuriose dirba paramos prašantys mokslininkai, taigi, iš vienos pusės, mokslininkas negali pasirinkti norimos leidyklos savo knygai išleisti, iš kitos pusės – leidykla, inicijavusi mokslinio leidinio parengimą, negali tikėtis (bent jau tiesiogiai) LMT paramos.

Leidykloms, ypač mažoms, viliojamai atrodo ir savivaldybių parama leidybai. Nors kitąsyk kiekybiškai ji nėra išpūdinga, tačiau kiekvieną eurą skaičiuojančiai leidyklai ji būna svarbi. Deja, daugelyje savivaldybių skelbiamuose leidybos paramos konkursuose yra tokia diskriminuojanti išlyga kaip juridinė pareiškėjo registracija toje savivaldybėje.

Kai kurios leidyklos naudojami Europos Sąjungos parama leidybai, pavyzdžiui, iš pradžių ES programa „Kultūra 2000“, vėliau – ES programa „Kultūra 2007–2013“, o dabar – ES programa „Kūrybiška Europa“ (2014–2020 m.). Taip

leidėjai gaudavo paramą verstinės literatūros leidybai. Šis rėmimas irgi dalinis, bet daug geresnis nei KT, tik bėda ta, kad sulaukti sėkmės šiuose konkursuose nebuvo ir nėra taip paprasta (kiek žinoma, pasisėkė maždaug dešimčiai Lietuvos leidyklų)¹⁸, o pastaruoju metu retus laimėtojus pradėjo gąsdinti išaugę su atsiskaitymu susiję biurokratiniai reikalavimai.

Lietuvos leidyklos naudojami įvairių šalių fondų, remiančių jų autorių kūriniių vertimus į kitas kalbas, parama (vokiečių Goethe'ės instituto, norvegų NORLOS ir kt.), bet šią praktiką riboja menkas komercinis tokių leidinių patrauklumas – paprastai Lietuvos rinkoje labai sunku realizuoti net ir paremtas bei dėl to pigesnes knygas, nes dažniausiai komerciškai pasiteisina anglakalbių šalių autorių kūriniai.

Leidėjai stengiasi išnaudoti ir privačią paramą, tačiau ši daugiausia priklauso nuo asmeninių kontaktų su verslininkais; labai dažnai tai, o ne knygos turinys lemia paramos gavimą.

Nepalanki leidykloms lieka ir bibliotekų finansavimo (nors jis ir didėja) situacija, tiek viešųjų, tiek mokymo įstaigų. Pavyzdžiui, 2008 m. viešosioms bibliotekoms buvo skirti 2 519 433 Eur (vienam gyventojui teko 0,74 Eur) ir už juos įsigyti 105 047 tradiciniai leidiniai; po didžiausio finansavimo kritimo 2010 m. (skirta 648 908 Eur, arba 0,19 Eur vienam gyventojui) iki 2016 m. finansavimas palengva išaugo iki 1 954 000 Eur, arba 0,69 Eur vienam gyventojui, už kuriuos buvo įsigyti 59 978 leidiniai (tuo pat metu Estijoje vienam gyventojui teko 2,5 Eur)¹⁹. Reikia pabrėžti, kad vienam leidiniui įsigyti tenka 32,6 Eur. Nors ši suma, matyt, apima ir knygų pirkimą, ir periodikos prenumeratą, vis dėlto reikia pastebėti, kad mažmeninė knygos kaina Lietuvoje – 9–10 Eur²⁰, taigi bibliotekos permoka du–tris kartus, nes daugiausia knygos įsigyjamose viešųjų pirkimų būdu ir ne tiesiai iš leidyklų, o tarpininkų.

15 OŽALAS, Audrius. *Literatūros ekspertai: apie vertingas knygas, leidybos tendencijas, tai, ką vertėtų išleisti lietuviškai*. Prieiga per internetą: <<https://www.15min.lt/kultura/naujiena/literatura/literaturos-ekspertai-apie-vertingas-knygas-leidybos-tendencijas-tai-ka-vertetu-isleisti-lietuviskai-286-992558>>.

16 Sprendimas dėl Kultūros rėmimo fondo finansuojamos srities „Literatūra“ projekcinio dalinio finansavimo 2018 m. Prieiga per internetą: <<https://www.ltkl.lt/files/literatura0525.pdf>>.

17 ZAŽECKAITĖ, Rugilė. *Valstybės parama leidybai: Lietuvos kultūros tarybos atvejis (2014–2017)*:

bakalauro darbas. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2018, l. 39.

18 ZOVIENTĖ, Danutė. Maža leidykla mažoje šalyje: *Arterija* atvejis. *Knygotyra*, 2014, t. 64, p. 121–135.

19 *Kaip gyvena bibliotekos: finansavimas ikikrizinio meto dar nepasiekė*. Prieiga per internetą: <<https://www.vz.lt/laisvalaikis/akiraciai/2017/05/05/kaip-gyvena-bibliotekos-finansavimas-ikikrizinio-meto-dar-nepasieke#ixzz5OLCTHhcG>>.

20 *Knygų leidybos sektoriaus vystymasis Lietuvoje*: apžvalga. Vilnius, 2017, p. 12.

Dar viena problema, su kuria susiduria mažos ir vidutinės leidyklos – be-sikeičianti mokesčių sistema Lietuvoje. Leidybai didelę įtaką padarė mokesčių reforma 2009 m. pradžioje, kai PVM knygoms buvo padidintas nuo 5 proc. iki 9 proc. bei iki 21 proc. periodinei spaudai ir valstybinio socialinio draudimo mokesčiu bei privalomojo sveikatos draudimo mokesčiu apmokestintas pagal autorines sutartis atliekamų darbų atlyginimas; tai padidino mokesčių našta nuo 15 proc. 2008 m. iki beveik 60 proc. 2017 m.

Be to, reikia priminti kai kurių leidybos rinkos stebėtojų nuomonę, kad dabartinė situacija verčia kai kurias leidyklas dėl pelno eiti į įvairius kompromisus siekiant užsitikrinti finansavimą. Nenorėdamos pyktis su valstybinėmis institucijomis, jos atsisako knygų, kurių pasirodymas sukeltų vienokius ar kitokius konfliktus su valstybinėmis struktūromis²¹, bet tai jau atskiras tyrimo aspektas.

PLATINIMAS

Vidutinių, o ypač mažų leidyklų išlikimas priklauso nuo platinimo. Jų galimybės daug menkesnės nei didelių leidyklų, ypač turint omenyje tai, kad du didžiausi knygynų tinklai priklauso leidykloms „Vaga“ ir „Alma littera“, o didmeninė prekyba vis neatsigauna po 2008–2009 m. patirtų smūgių: 2009 m. didmenininkų „Mūsų knyga“ ir Respublikinio knygų centro bankrotai padarė didelių nuostolių leidėjams (neoficialiais duomenimis, dėl neskaidraus „Mūsų knygos“ bankroto jie neteko apie 2 mln. litų²²), pirmiausia – vidutinėms ir mažoms leidykloms, kai kurios jų atsidūrė ties bankroto riba, juolab kad sumaištis didmeninėje prekyboje užsitęsė. Iš pradžių tuštumą mėgino užpildyti į didmeninę prekybą atėjusi leidybos įmonė „Jana seta“, į knygų prekybą išitraukė iki tol periodikos platinimu užsiėmusios didmeninės įmonės „MediPressa“ ir „Press-Express“, būta ir kitų mėginimų, tačiau kurį laiką dominavo „Alma littera“ ir UAB „SHI“. Po kelerių metų „Alma littera“ pasitraukė iš didmeninės prekybos, o „SHI“ bankrutavo 2017 m., taigi dabar, jei neskaičiuotume mažesnių įmonių mėginimų (pavyzdžiui, Kauno r. veikiančios „Ramduvos“), nebėra didmenininko, besispecializuojančio didmeninės knygų prekybos srityje. Tai kelia didelį pavojų vidutinių ir mažų leidyklų išlikimui, nes, kaip teigia D. Zovienė, pavyzdžiui, „Press-Express“ orientuojasi tik į naujausias, populiariausias knygas²³.

Nepalanki mažoms ir vidutinėms leidykloms yra ir mažmeninės prekybos situacija: dominuoja du tinklai – „Vaga“ ir „Pegasus“, apimantys daugiau nei 70 knygynų, kiek mažiau yra nepriklausomų knygynų. Leidyklos gali pateikti knygynams knygas per savo pardavimo darbuotojus ir specialius darbuotojus,

tačiau mažos įmonės paprastai neturi galimybės išlaikyti pardavimo vadybininkų ir dažniausiai platinimu bei logistika užsiima leidyklų vadovai. Be to, tokiu atveju leidyklai iškyla nelengvai sprendžiama sandėliavimo problema.

D. Zovienė mini bendravimo su knygynų tinklų atstovais problemas. Jos teigimu, bendravimas su „Pegaso“ tinklu palieka nemalonų įspūdį, pirmiausia, dėl sudėtingų knygų pateikimo tinklui reikalavimų ir jų vietos knygynų lentynose (paprastai – mažai matomos), o vėliau – ir gražinimo procedūros sudėtingumo²⁴. Kiti leidėjai mini dar vieną problemą, su kuria susiduriama bendraujant su tinklu ar didmenininkų atstovais – tai knygos, kaip kultūrinio produkto ypatumo, nesupratimas, leidybinių naujienų nesekimas ir knygos vertinimas pirmiausia (ir išimtinai) per jos komercinio patrauklumo prizmę²⁵.

Kai kurie knygų rinkos stebėtojai teigia, kad leidykla turi būti laiminga, jeigu jos knyga patenka į „Pegaso“ tinklą, bet toks džiaugsmas gali būti pirmalaikis. Pavyzdžiui, būna atveju, kai komerciškai patrauklia nauja verstine užsienio autoriaus knyga prekiaujama tik trečdalyje tinklo knygynų, be to, dar kyla klausimas, kokia vieta jai tenka lentynose. Šią aplinkybę mini daug mažų leidėjų. Tarkim, D. Zovienė teigia, kad jos leidyklos leisti meno leidiniai atsiduria apatinėse lentynose, būna beveik nematomi ir tik tikslinis pirkėjas žino, kur jų ieškoti²⁶.

Leidėjai pritaria ir D. Zovienės nuomonei dėl repertuaro formavimo politikos „Pegaso“ tinkle – kadangi jį valdo didžiausia šalies leidykla, tinklas nesuinteresuotas labiau stengtis prekiauti kitų leidyklų knygomis. Joms tenka taikytis su primestu knygų išdėstymu ir formuojamais knygynų asortimentais, tuo labiau kad „Pegasas“ nesunkiai gali užpildyti savo lentynas „Alma litteros“ ir „Šviesos“ knygomis. Be to, leidėjams tenka mokėti už geresnes eksponavimo sąlygas, o vadinamasis „lentynų mokestis“ yra pernelyg didelis²⁷. Iš ne vieno leidėjo teko girdėti, kad neretai prekybai atiduotos knygos grįžta neišpakuotos, kaip teigiama, jeigu knygos ir patenka į knygynų lentynas, tai neužsibūna tiek, kiek knygynų savininkų išleistos knygos, ir nesulaukia tokios globos, *net jei tai būtų pasaulinio lygio šedevras*²⁸.

21 JUOCEVIČIŪTĖ, Goda. Knygų mugė – dabar ne Viduramžiai, maras nesiautėja. *15 min.* Publikuota 2018 m. vasario 23 d.

22 SEMAŠKA, Algimantas. *Į knygų leidybos verslą įsisuko plėšikai*. Prieiga per internetą: <<https://lietuvsdiena.lrytas.lt/aktualijos/2012/02/14/news/i-knygu-leidybos-versla-isisuko-plerunai-5367796/>>.

23 ZOVIE NĖ, Danutė. Maža leidykla mažoje šalyje: *Artseria* atvejis. *Knygotyra*, 2014, t. 64, p. 136.

24 Ten pat, p. 137.

25 Ten pat, p. 140.

26 *Knygų verslo vagos*. Prieiga per internetą: <<http://ekonomika.tv3.lt/naujiena/knygu-verslo-vagos-21695.html?page=3>>.

27 ZOVIE NĖ, Danutė. Maža leidykla mažoje šalyje: *Artseria* atvejis. *Knygotyra*, 2014, t. 64, p. 141.

28 JUOCEVIČIŪTĖ, Goda. Knygų mugė – dabar ne Viduramžiai, maras nesiautėja. *15 min.* Publikuota 2018 m. vasario 23 d.

Kalbant apie repertuarą, tai, apsilankius tinkliniuose knygynuose, ypač atokiau nuo Vilniaus, ir pasidairius po lentynas, kyla klausimas, ar knygynų darbuotojai supranta, kad viena iš knygyno misijų – kultūrinės įvairovės užtikrinimas ir kad, anot leidėjo Gyčio Vaškelių, knygynas neturėtų tapti „McDonaldu“, eiline parduotuve, o būtų vis dėlto kultūrinio tautos ugdymo vieta, nors ir prekybos centre²⁹.

Kai kurie leidėjai pritaria palankiai D. Zovienės nuomonei apie „Vagos“ tinklą, nes šis rodo daugiau iniciatyvos bendradarbiaudamas su leidyklomis, jo knygynuose geresnės knygų eksponavimo sąlygos, knygynų vadovai turi daugiau laisvės formuoti asortimentą³⁰. Tiesa, kai kas „Vagos“ knygynus vertina prastai, kaip paverstus kavinėmis, kur galima išgerti kavos ar dirbti kompiuteriu, o ne įsigyti knygą³¹.

Perprodukcijos problema lėmė, kad išaugus naujienų srautui prekyba neteko galimybės orientuotis jame ir suteikti pirkėjui visavertę konsultaciją, tad trumpėja knygos amžius knygyne. Vakaruose normalu, kad knygos tiražas knygyne išparduodamas per dvejus metus, o pas mus to gali tikėtis toli gražu ne kiekvienos leidyklos knyga. Knygynai, nespėdami parduoti pakankamo kiekio naujienų, pradėjo kelti kainas, ypač populiarių knygų. Leidyklos nieko negali pakeisti ir turi taikytis, kad nuolaidos dažnai daromos jų sąskaita. Tokioje situacijoje jos stengiasi išleisti knygą kaip galima pigiau – taupyti vertėjo, redaktoriaus, dailininko sąskaita ir t. t., o prekybininkas – padaryti knygą kiek įmanoma brangesnę.

Analizuojant knygos kainą matyti, kad didžiąją jos dalį – apie 50 proc. – pasiima pardavėjai (neiškiriant, kiek tenka didmenininkui ir mažmenininkui), o leidėjui tenka 23–28 proc. (likusius maždaug 25 proc. sudaro knygos parengimo ir spaudos išlaidos). Šiuo atveju visa knygos pardavimo rizika tenka leidėjui, o prekybininkui tereikia galvoti apie savo veiklos sąnaudų padengimą ir pelną, nes, kaip Lietuvoje įprasta, knygos parduodamos konsignacijos būdu ir prekybininkas sumoka už knygą leidėjui tik ją pardavęs. Būdami monopolistais knygynų tinklai turi visas sąlygas diktuoti ir knygų kainas, dažni atvejai, kai komerciškai patrauklios knygos antkainis siekia ir 60 proc., ir 70 proc., o akcijų metu nuolaidos neretai daromos leidyklų sąskaita, teisinantis, kad kitaip knygynei neišsilaikytų³². Leidėjai pokalbiuose mini ir atvejus, kai, knygynams pasiūlius ypatingą nuolaidą, šie knygos kainą vis vien padidina, kad ji neišsiskirtų iš kainų kituose knygynuose. Problema tapo ir krizės pradžioje prasidėjusios ir nesibaigiančios nuolatinės akcijos, įpratinsios pirkėjus laukti, kol reikalinga knyga bus nupiginta.

Prekyba konsignacijos pagrindais nepalanki leidykloms dar ir todėl, kad atiduodant knygas į prekybą išrašoma PVM sąskaita faktūra, nors tai turi būti

daroma tik pardavus prekę, ir leidykla, negavusi jokių pajamų, jau turi už jas sumokėti PVM valstybei. O knygų prekybininkai turi galimybę susigrąžinti PVM iš valstybės ir, iki atsiskaitys su leidėju (iki trijų mėnesių), gauti beprocentę paskolą bei naudoti ją savo tikslams. Tokia praktika – nuolatinė grėsmė leidykloms, nes prekybininko bankroto atveju jos netektų pinigų ir knygų³³. Šios sutartys padarė daug žalos leidėjams bankrutavus didmenininkams „Mūsų knyga“ ir RKC, tačiau vis dėlto jiems gan nesunkiai pavyko susigrąžinti bent neparduotas knygas. O bankrutavus didmenininkui „SHI“ jau net teko kreiptis į teismą, kad leidėjai atgautų pagal konsignacijos sutartis perduotas knygas, nes bankroto administratorius iš pradžių jas traktavo kaip parduotas ir visišką „SHI“ nuosavybę.

Kaip minėta, konsignacijos sutartys leidžia prekybininkams grąžinti neparduotas knygas, nes knygų nuosavybės teisės jiems nepriklauso ir jie nėra įsipareigoję būtinai jų parduoti; prekybininkai taip pat neišpareigoja kompensuoti už prekybos vietoje sugadintas ir prekinę išvaizdą praradusias knygas.

Dabartinė knygų prekybos situacija labai pažeidžiama galimų ekonominių krizių akivaizdoje, bet koks tinklų susilpnėjimas sukeltų grėsmę visai knygų prekybos sistemai. Kai kas teigia, kad tokia platinimo situacija tenkina valdžios struktūras, nes taip lengviau sukontroliuoti leidybinį repertuarą, kai jis priklauso nuo kelių leidyklų ir vieno knygynų tinklo³⁴.

Platinimas – bendras leidėjų rūpestis, tad, natūralu, jis turi būti ir jų profesinių asociacijų akiratyje. Negalima sakyti, kad Lietuvos leidėjų asociacija neskyrė tam dėmesio – 2013 m. balandžio 10 d. buvo surengtas leidėjų susitikimas su „Vagos“ ir „Pegaso“ tinklų atstovais, vyko ir kiti susitikimai³⁵, bet platinimo problemos ir vis dėlto menkas LLA dėmesys joms atvedė prie Mažų ir vidutinių leidėjų asociacijos atsiradimo³⁶. Bet ir jos pastangos (ne kartą rengti susitikimai su tinklų ir didmeninių firmų atstovais, sukurtas narių knygų katalogas, pirmiausia orientuotas į bibliotekas, kad galėtų pirkti knygas iš leidėjų, pastangos išsiaiškinti, kad bibliotekos vykdo viešuosius pirkimus netinkamai) nieko

29 ZOVİENĖ, Danutė. Maža leidykla mažoje šalyje: *Artseria* atvejis. *Knygotyra*, 2014, t. 64, p. 141.

30 Ten pat.

31 JUOCEVIČIŪTĖ, Goda. Knygų mugė – dabar ne Viduramžiai, maras nesiautėja. *15 min.* Publikuota 2018 m. vasario 23 d.

32 ZOVİENĖ, Danutė. Maža leidykla mažoje šalyje: *Artseria* atvejis. *Knygotyra*, 2014, t. 64, p. 139–140.

33 Ten pat, p. 142.

34 JUOCEVIČIŪTĖ, Goda. Knygų mugė – dabar ne Viduramžiai, maras nesiautėja. *15 min.* Publikuota 2018 m. vasario 23 d.

35 ZOVİENĖ, Danutė. Maža leidykla mažoje šalyje: *Artseria* atvejis. *Knygotyra*, 2014, t. 64, p. 141.

36 JUOCEVIČIŪTĖ, Goda. Knygų mugė – dabar ne Viduramžiai, maras nesiautėja. *15 min.* Publikuota 2018 m. vasario 23 d.

nepakeitė, nebuvo išnaudota galimybė leidykloms, kaip šios asociacijos narėms, bendrai spręsti platinimo problemą, kuriant tam savo struktūrą.

Kai kam knygos perspektyvos rinkoje, jeigu ji nepatenka į knygynų tinklus, ypač „Pegasų“, atrodo niūriai. Kaip vaizdžiai teigia G. Juocevičiūtė, tokiai knygai lieka „tik niekingos alternatyvos: atskiri virtuvės dydžio knygynėliai, kuriuose neįmanoma sutalpinti net visų populiariausių to meto knygų, gatvės mugių palapinės ar maisto prekybos centrai, kur romanai beviltiškai glaudžiasi prie keksų, šimtalapių ir burokėlių mišrinių <...>“³⁷, kitaip tariant, į vieną vietą suplakami netinkliniai knygynai, prekyba knygomis prekybos centruose ir tiesioginis platinimas.

Realybė nėra tokia tragiška, nors ir nedžiugina. Netinklinių knygynų skaičius nuolat mažėja. Kai kurių leidėjų teigimu, šie parduoda daugiau jų knygų nei tinkliniai knygynai³⁸, tačiau mažoms ir vidutinėms leidykloms bendradarbiaujant su jais kyla tų pačių at net dar didesnių problemų. Tarkim, knygų tiekimas knygynams, išsimėčiusiems po visą šalį, susijęs su nemažomis išlaidomis. Be to, netinklinių knygynų skaičius auga dėl vadinamųjų „skaitytų“ knygų knygynų atsiradimo, neretai į juos patenka ir knygos, kuriomis prekiauja ir tradiciniai knygynai. Kitas dalykas, kad mažoms ir vidutinėms leidykloms vis svarbesniais prekybos kanalais tampa internetiniai knygynai ir parduotuvės, ypač tai pasakytina apie *patogupirkti.lt* ir *knygos.lt*. Leidėjų teigimu, net viename iš šių internetinių knygynų jų knygų pardavimai būna didesni nei knygynų tinkluose (tiesa, LLA tyrime teigiama, kad prekybos internetu populiarumo augimas kelia grėsmę fiziniams knygų prekybininkams ir kad prekybininkai, nesugebantys prisitaikyti prie pokyčių, turės mažinti pardavimo apimtis, taigi leidėjams kyla grėsmė netekti esamų pardavimo kanalų³⁹). Dabartinėje situacijoje tai didelė paspartis mažoms ir vidutinėms leidykloms.

Patekimas į prekybos tinklus, leidėjų teigimu, labai masina dėl atsiskaitymo už parduotas knygas, tačiau prekybos tinklai tiesiogiai nebendruoja su vidutinėmis ir mažomis leidyklomis, tenka palaikyti ryšius per įvairius tarpininkus, dažniausiai „MediPress“ ir „Press-Express“.

Prekybos knygynuose problemų fone leidėjai vis daugiau dėmesio skiria tiesioginiam platinimui. Dažniausiai naudojama prekyba leidyklos patalpose (kitos leidyklos net turi mažus knygynėlius, pavyzdžiui, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla), knygų klubai, prekyba iš savo internetinio puslapio, nemažai dėmesio skiriama įvairioms mugėms. Kaip žinome, pirmiausia orientuojamasi į Vilniaus knygų mugę, tačiau mažiems leidėjams ji yra labiau reklamos ir priminimo apie save priemonė, finansine prasme jie būna patenkinti, jeigu pasiseka atgauti į pasirengimą mugėi investuotas lėšas (nors dažnai asmeniniuose

pokalbiuose skundžiamasi, kad „Litexpo“ paslaugų kaina neatitinka kokybės ir varžosi su pasaulinių mugių kainomis).

Mažosios leidyklos, pirmiausia Mažų ir vidutinių leidėjų asociacijos narės, aktyviai dalyvavo miestų šventėse, pačios rengė „mažąsias muges“ Vilniuje ir Kaune, šiuo metu rengia dvi – Kalėdines knygų muges Vilniuje ir Kaune, dalyvauja įvairių miestų bibliotekų „Mažosiose knygų mugėse“. Tačiau dėl įvairių priežasčių šios mugės duoda dalyviams mažai naudos. Tarkim, pardavimai bibliotekų mugėse dažnai nepadengia su dalyvavimu jose susijusių išlaidų; tėra tik viena išimtis – Elektrėnų bibliotekos rengiama knygų mugė, kurioje biblioteka perka knygas iš atvykusių leidėjų (ir neretai po šios mugės leidykla grįžta turėdama lėšų atiduoti į spaudą bent vieną knygą).

Kalbant apie miestų renginius reikia pasakyti, kad po kelerių metų dalyvavimo leidyklos traukiasi iš jų kaip nepateisusių vilčių. Ko gero, vienintelė išimtis būtų pirmąjį rugsėjo savaitgalį rengiamos Vilniaus miesto dienos (penktadienis–sekmadienis). Kaip teigia leidėjai, per kelerius metus susiformavo tam tikra tradicija, kad į šį renginį atėję pirkėjai tikisi pigiau nusipirkti konkrečios leidyklos knygų. Tačiau pastaruoju metu leidyklų dalyvavimą apribojo pakelta prekybos ploto kaina, taigi mažos leidyklos geriausiu atveju gali tikėtis susigrąžinti už jį sumokėtus pinigus. Ko gero, tai pagrindinė priežastis, kodėl kada leidyklų užimamas plotas Gedimino prospekte nuo Lukiškių aikštės iki A. Jakšto gatvės 2018 m. sumažėjo perpus, be to, kai kurios vidutinės leidyklos sumažino savo prekybos plotus (2018 m. perėjus Gedimino prospektu buvo įsitikinta, kad tarp leidyklų nebebuvo anksčiau prekiavusių Lietuvos rašytojų sąjungos, „Kitų knygų“, „Dominicus Litanus“ ir kt.).

Kelerių metų patirtis leidžia daryti tam tikrus apibendrinimus. Pirmiausia – nepaisant visų pastangų, taip ir neatsirado nors kiek rimtesnė alternatyva „Knygų mugėi“, nesukurta mugių schema „Vasaris–gegužė–rugsėjis–vasaris“, nors lyg ir buvo užuomazgų (pavyzdžiui, porą metų rugsėjo mėnesį vykęs renginys „Titanike“ (knygų prekyba buvo tik jo dalis), jau buvo sulaukęs lankytojų susidomėjimo, lyg ir buvo matomas augimas, bet rengėjai jo atsisakė).

37 Ten pat.

38 SEMAŠKA, Algimantas. *Į knygų leidybos verslą įsisuko plėšikai*. Prieiga per internetą: <<https://lietuvsdiena.lrytas.lt/aktualijos/2012/02/14/news/i-knygu-leidybos-versla-isisuko-plesrunai-5367796/>>.

39 *Knygų leidybos sektoriaus vystymasis Lietuvoje*: apžvalga. Vilnius, 2017, p. 16.

40 LAURINAVIČIENĖ, Beatričė. *Leidybos verslas*

kalba ir apie kilimą, ir apie bankrotus. Prieiga per internetą: <<https://www.vz.lt/laisvalaikis/akiraciai/2018/02/23/leidybos-verslas-kalba-ir-apie-kilima-ir-apie-bankrotus#ixzz5Pffpz9js>>.

41 KRIKŠČIUKAITYTĖ, Agnė; KUZMICKAITĖ, Marta. *Skaitmeninė leidyba – neišvengiama ir kol kas nepelninga*. Prieiga per internetą: <<https://www.vz.lt/archive/article/2013/2/22/skaitmenine-leidyba-neisvengiama-ir-kol-kas-nepelninga>>.

Platinimo problemos verčia leidyklas ieškoti išeičių, vis dažniau pastebima jų orientacija į nišinių, garantuotą pirkėją, taip mažinant išleidžiamų knygų tiražą ir stengiantis realizuoti jį ne per tradicinius knygynus. Pavyzdžiui, Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras 2016 m. Alfonso Eidinto istorinį romaną „Puga prie Mėmelio“ išleido tik 600 egz. tiražu, nors, tarkim, jo romanas „Ieškok Maskvos sfinkso“ 2005 m. buvo išleistas 2 000 egz. tiražu. Apie 300 egzempliorių ribą akademinė literatūrai kalba leidėjas Saulius Žukas⁴⁰ (ji dažnai tinka ir KT remtoms knygoms). Kai kas kaip išeitį mato fiksuotą knygos kainą, nuo kurios priklausomai nuo šalies prekybininkui tenka 25–35 proc.

Kaip minėta, LLA apžvalgoje labai akcentuota knygos konkurencija su kitomis medijomis ir tai, kad nepakankama intelektualinės nuosavybės apsauga stabdo skaitmeninių knygų rinkos plėtrą. Tačiau rinkos stebėseną ir bendravimą su leidėjais rodo, kad piratavimas skaudžiausiai smogė tradicinių knygų leidėjams, o būtent – nelegaliai padarytų tradicinių knygų kopijų platinimas internete. Kelerių pastarųjų metų patirtis patvirtina, kad skaitmeninių knygų rinka neauga taip, kaip prognozuota, ir jų pirkimas netapo panacėja mažoms ir vidutinėms leidykloms. Pavyzdžiui, 2013 m. „Alma litteros“ atstovas prognozavo, kad 2015 m. skaitmeninės knygos sudarys 5–6 proc. bendro knygų pardavimo ir duos apčiuopiamą finansinę naudą⁴¹, tačiau net ir 2018 m. nematome nieko panašaus. Išnyko ir 2013 m. triukšmingai atsidaręs „Delfi“ e. knygų knygynas, dabar faktiškai skaitmeninių knygų prekyboje dominuoja „Alma litteros“ grupei priklausantis knygynas „Milžinas“⁴², kuris, anot leidėjų, irgi nepasižymi nepriekaištingu atsisakymu už pardavimus. Labai simptomiškas leidyklos „Eugrimas“ direktoriaus S. Petrulio pastebėjimas, kad 2010 m. popierinės knygos išnykimą prognozavęs skaitmeninio knygyno įkūrėjas išėjo iš šio verslo⁴³. Reikia pastebėti, kad viltys dėl šio sektoriaus augimo bliūkšta visame pasaulyje ir dažnai matomas vienas perspektyvus skaitmeninės leidybos sektorius – garsinių knygų leidyba.

Baigiamosios pastabos

Knygų leidyklos, sudarydamos apie 25 proc. visų Lietuvos leidėjų, pateikia kone 70 proc. metinės Lietuvos knygų leidybos produkcijos, tad jos yra neabejotinas knygų leidybos branduolys mūsų šalyje. Jų skirstymas į mažas, vidutines ir dideles leidyklas atitinka pasaulines leidybos tendencijas: kitose šalyse dominuoja kelios ar keliolika didžiųjų leidyklų, kurios išleidžia iki 80 proc. visų knygų, o mažoms ir vidutinėms leidykloms lieka nuo kelių iki keliolikos procentų. Tačiau leidyklų veiklos rodiklių analizė rodo, kad išleistų knygų skaičius negali būti lemiamas rodiklis skiriant leidyklas vienai ar kitai grupei.

Knygų leidyba Lietuvoje – sunkus ir pelno atžvilgiu abejotinas verslas, viltys sulaukti užsienio investuotojo jau išsisklaidė ir kol kas nematyti galimybių, kad mūsų oligopoliška rinka pasikeis ir prasidės konsolidacijos procesai. Tokioje situacijoje mažų ir vidutinių leidyklų vaidmuo ypač svarbus. Jos atlieka pirmiausia kultūrinę funkciją, leisdamos tokią literatūrą, kuri stambiesiems leidėjams dažnai neneša pelno. Tačiau mažoje rinkoje joms tenka sunkesni iššūkiai nei didžiosioms leidykloms.

Demografinės tendencijos, kuriomis remdamasi LLA prognozuoja neišvengiamą leidybinių apimčių mažėjimą, didėjanti emigracija, gyvenimo pokyčiai, mažėjanti žmonių perkamoji galia – visa tai nėra išimtinė, tik Lietuvos rinkos duotybė. Su tokiais iššūkiais susiduria ne viena nedidelė ES šalis ir tokioje situacijoje ypatingą reikšmę įgyja valstybės kultūros politika, kurios dalis yra ir dėmesys nacionalinei knygų leidybai. Deja, Lietuvos kultūros politika nėra palanki mažoms ir vidutinėms leidykloms ir galima teigti, kad daugeliui jų valstybės parama yra fragmentiškas, bet ne nuolatinis faktorius. Nepamirštant, kad knygų leidyba – tai verslas, vis dėlto svarbu, jog valstybė turėtų tvirtą požiūrį į kultūrinį knygų leidybos aspektą, nes šiuo metu leidyklos, teikdamos Kultūros tarybai ir kitiems finansavimo šaltiniams leidybinius projektus, neturi jokių garantijų.

Monopolizuota knygų platinimo rinka daro Lietuvą išskirtinę kitų šalių atžvilgiu, ypač dar ir todėl, kad abu didžiausi Lietuvos knygynų tinklai priklauso knygų leidykloms. Stebint knygynų repertuarą ir jo kaitą susidaro įspūdis, kad tokia monopolizacija pakeitė minėtą prancūzų leidėjų susitarimą dėl leidybinių apimčių mažinimo, t. y. mažos ir vidutinės leidyklos, suprasdamos, kad perprodukcijos sąlygomis jų 1 500–2 000 egz. tiražu išleistoms knygoms bus sunku konkuruoti tinkliniuose knygynuose su panašios paskirties didžiųjų leidyklų knygomis, ypač „Alma litteros“, neretai atsisako tokių projektų. Jos priverstos vis daugiau orientuotis į nišinę leidybą, kuri nežada greito pelno ir nėra įdomi didžiosioms leidykloms (tiesa, pastebėjusios kurios nors mažos ar vidutinės leidyklos išleistos knygos sėkmę, jos skuba pervilioti šių leidyklų rastus autorius ar išnaudoti jų išpopuliarintą teminę nišą).

Dabartinė situacija vis labiau verčia mažas ir vidutines leidyklas ieškoti būdų plėsti tiesioginę prekybą. Tai reikalauja didesnio dėmesio rinkodarai (ypač tais atvejais, kai imamas projektų, kurie gali konkuruoti su didžiųjų leidyklų

42 JUOCEVIČIŪTĖ, Goda. Knygų mugė – dabar ne Viduramžiai, maras nesiautėja. *15 min.* Publikuota 2018 m. vasario 23 d.

43 LAURINAVIČIENĖ, Beatričė. *Leidybos verslas*

kalba ir apie kilimą, ir apie bankrotus. Prieiga per internetą: <<https://www.vz.lt/laisvalaikis/akiraciai/2018/02/23/leidybos-verslas-kalba-ir-apie-kilima-ir-apie-bankrotus#ixzz5Pffpz9js>>.

produkcija), tačiau sykiu mažos ir vidutinės leidyklos susiduria su išteklių stoka ir netenka prieigos prie dalies pirkėjų. Jos yra priverstos orientuotis į tokių leidžiamų knygų tiražą, kurį tikrai realu išplatinti nesinaudojant tinklinių knygynų paslaugomis, nors tenka susitaikyti su dalies potencialių pirkėjų priekaištais dėl didelių kainų ir guostis, kad knyga bus taip reikalinga pirkėjui, kad kaina praras pirmąją svarbą.

Matyt, prie to prisideda ir suvokimas, kad skaitmeninė leidyba taip ir netapo nors kiek svaresne pajamų didinimo priemone mažoms ir vidutinėms leidykloms. Savo ruožtu tokia mažų ir vidutinių leidyklų orientacija leidžia didžiosioms leidykloms didinti savo knygų tiražus; tai atspindi nors ir nedidelis, bet vis dėlto pastarojo meto bendro Lietuvoje išleidžiamų knygų tiražo augimas.

Mažos ir vidutinės leidyklos išgyvena nuolatinį nestabilumą. Didžiausių problemų joms kelia tai, ko jos negali pakeisti (rinkos dydis, emigracija, sumažėjusi žmonių perkamoji galia), ir tai, apie ką šnekama kaip apie dalykus, kuriuos įmanoma išjudinti, bet vis nesulaukiama teigiamų pokyčių (valstybės požiūrio į leidybą aiškumas, problemos, susijusios su parama ir monopolizuota knygų platinimo rinka). Tačiau jos vis vien yra ir bus Lietuvos knygų leidybos struktūros dalis, pasitraukusias iš leidybos vienas leidyklas keičia naujos, o jų veikla turi būti vertinama ne kiekybiniu, o kokybiniu aspektu.

Literatūra ir šaltiniai

1. JUOCEVIČIŪTĖ, Goda. Knygų mugė – dabar ne Viduramžiai, maras nesiautėja. *15 min.* Publikuota 2018 m. vasario 23 d.
2. *Kaip gyvena bibliotekos: finansavimas iki krizinio meto dar nepasiekė.* Prieiga per internetą: <<https://www.vz.lt/laisvalaikis/akiraciai/2017/05/05/kaip-gyvena-bibliotekos-finansavimas-ikikrizinio-meto-dar-nepasieke#ixzz5OLCTHhcG>>.
3. *Knygotyra*: vadovėlis. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2006, 399 [1] p.
4. *Knygų leidybos sektoriaus vystymasis Lietuvoje*: apžvalga. Vilnius, 2017, 30 p.
5. *Knygų verslo vagos.* Prieiga per internetą: <<http://ekonomika.tv3.lt/naujiena/knygu-verslo-vagos-21695.html?page=3>>.
6. KRIKŠČIUKAITYTĖ, Agnė; KUZMICKAITĖ, Marta. *Skaitmeninė leidyba – neišvengiama ir kol kas nepelninga.* Prieiga per internetą: <<https://www.vz.lt/archive/article/2013/2/22/skaitmenine-leidyba-neisvengiama-ir-kol-kas-nepelninga>>.
7. OLDI, Henri Lajon. *Chetyrie vsadnika apokalipsisa. Krizis fantasticheskogo knigoizdanija.* Prieiga per internetą: <<https://www.mirf.ru/book/chetyre-vsadnika-apokalipsisa-krizis-fantasticheskogo-knigoizdanija>>.
8. LAURINAVIČIENĖ, Beatričė. *Leidybos verslas kalba ir apie kilimą, ir apie bankrotus.* Prieiga per internetą: <<https://www.vz.lt/laisvalaikis/akiraciai/2018/02/23/leidybos-verslas-kalba-ir-apie-kilima-ir-apie-bankrotus#ixzz5Pffpz9js>>.
9. *Lietuvos spaudos statistika 2016.* Vilnius, 2017. 85 p.
10. OŽALAS, Audrius. *Literatūros ekspertai: apie*

- vertingas knygas, leidybos tendencijas, tai, ką vertėtų išleisti lietuviškai. Prieiga per internetą: <<https://www.15min.lt/kultura/naujiena/literatura/literaturos-ekspertai-apie-vertingas-knygas-leidybos-tendencijas-tai-ka-vertetu-is-leisti-lietuviskai-286-992558>>.*
11. RADAUSKAS, P. Knygų leidimas ir mokesčiai. *Rytas*, 1931, gegužės 5.
 12. SEMAŠKA, Algimantas. *I knygų leidybos verslą isisuko plėšikai*. Prieiga per internetą: <<https://lietuvsdiena.lrytas.lt/aktualijos/2012/02/14/news/i-knygu-leidybos-versla-isisuko-plesrunai-5367796/>>.
 13. *Sprendimas dėl Kultūros rėmimo fondo finansuojamos srities „Literatūra“ projekcinio dalinio finansavimo 2018 m.* Prieiga per internetą: <<https://www.ltk.lt/files/literatura0525.pdf>>.
 14. ZAŽECKAITĖ, Rugilė. *Valstybės parama leidybai: Lietuvos kultūros tarybos atvejis (2014–2017)*: bakalauro darbas. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2018, 108 lapai.
 15. ZOVIENĖ, Danutė. Maža leidykla mažoje šalyje: *Arteria* atvejis. *Knygotyra*, 2014, t. 64, p. 116–148.

SMALL AND MEDIUM SIZED BOOK PUBLISHERS IN THE CONTEMPORARY LITHUANIAN BOOK PUBLISHING LANDSCAPE

Remigijus Misiūnas

Summary

The article was prepared taking into account the false conclusions about the current situation of book publishing in Lithuania, in particular, the activities of small and medium-sized publishers. The aim of the article was to select small and medium publishers and to identify the specificity of their activities in contemporary Lithuanian book publishing. This goal implies several objectives: 1. To define what is included in the composition of small and medium-sized publishers and to carry out their statistical analysis in various sections; 2. To analyze the relationship between small and medium-sized publishers with the state; 3. To analyze the influence of the book distribution situation on the activities of small and medium-sized publishers; 4. Find out whether IT development provides new opportunities for small and medium-sized publishers. On the basis of scarce research, media publications, various statistical sources as well as the author's personal observations of the book publishing situation and networking with the publishers, it has been determined that there are more than 100 book publishers today in Lithuania, of which about 90 are small and medium-sized. An analysis of the existence of a publishing support system in Lithuania has shown that small and medium-size publishers cannot rely on it for their survival and activities because the support system does not take into account the specificity of publishing as a cultural activity and business. A major obstacle to the activities of small and medium-sized publishers is the monopoly on book trading system in Lithuania. Such a system gave rise to unfair competition. As a result, small and medium-sized publishers have to increasingly focus on direct distribution and adjust their publishing plans accordingly. Furthermore, the

30 development of digital book publishing in Lithuania has not justified previous forecasts and failed to become a source of additional revenue for small and medium-sized publishers. Small and medium-sized publishers experience constant instability, they are challenged by the factors they cannot change such as market size, emigration and reduced purchasing power of people. Even though certain challenges are believed to be manageable, no positive changes to improve the publishers' situation have been introduced so far, such as a clear approach to publishing from the state, improved system of support and a regulation of the monopolized book distribution market. However, small and medium-sized publishers still are and will remain part and parcel of the Lithuanian book publishing landscape. The publishers who exit the market are replaced by new entrants into publishing business, therefore their activities should be evaluated both quantitatively and qualitatively.

KEY WORDS: publisher, small publisher, medium-sized publisher, state support, book distribution, digital publishing.

Įteikta 2018 m. rugsėjo 20 d.

Priimta 2018 m. spalio 19 d.